

Araştırma Makalesi

**SOVYET DÖNEMİ “TOPYEKÛN EĞİTİM
(YALPİSİGA EĞİTİM)” POLİTİKASI'NIN
KAZAKİSTAN SSC'DEKİ GÖRÜNÜMÜ**

Tülay KÖSEOĞLU*

Öz: Sovyet hükümeti, Türkistan'ı boyunduruğu altına aldıktan sonra okullar meselesini ortaya çıkarmıştı. Russkaya Tuzemnaya Şkola (Rus yerli okulu) adı altındaki bu okulların amaçları Rus dilini ve medeniyetini benimsetmektir. Bu düşünceden hareketle dilin Ruslaştırılmasını sağlayarak, Rus kültürünü yaymaya ve yerleştirmeye çalıştı. Bu çerçevede Türkistan halkının din ve dil ile Ruslaştırılmasının yolunun, eğitim olduğu düşünülerek, bazı medreseler ve mektepler Rus devletinin çıkarlarına uygun bir biçimde dizayn edildi. Sovyet hükümetinin Türkistan'da yürüttüğü eğitim siyaseti, Sovyet rejiminden kaynaklanıyordu. Her ülkenin eğitim sistemi, o ülkenin iktisadi gelişimi, sosyal yapısı, politik kültürü, tarihi ve kültürel özelliğini gösterir. Oysaki bu okullar, görünüş itibarı ile millî olsa da içerik olarak hizmet ettiği amaç çok farklıydı. Sovyet hükümeti sosyalizmin kurulması yolundaki en önemli engelin eğitimsizlik olduğuna inanıyordu. Bu amaçla özellikle II. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1932-1937) döneminde, “Topyekûn Eğitim” politikasını yürürlüğe koydu. Bu çalışmada, söz konusu politikanın Sovyet Kazakistanı'ndaki uygulamaları, Sovyet resmi kaynaklarında belirtilen rakamlara dayanarak gerek Türkistan Sovyet basınında gerek Türkistan muhaceret basınında çıkan haberler ve beyanatlar kıyaslanarak tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bolşevik Devrimi, Sovyet Kazakistanı Kazakistan'da Eğitim, Türkistan.

**THE REFLECTION OF “UNIVERSAL EDUCATION”
POLICY OF THE SOVIET ERA IN KAZAKHSTAN SSC**

Abstract: Under the Soviet system nations were allowed to maintain and live their national cultures only on the condition that such would have a socialist content. With 1917 October Revolution,

*Millî Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.
tulaykoseoglu@hotmail.com ORCID: 0000000203740405

national identities emerged with the ethnic and administrative separation were based on a weak content instead of supporting and reviving a real culture. The real content was the Soviet culture. National cultures were at a lower level on the ladder of priority. National cultures were not supposed to meet cultural demands. Therefore centralization was adopted as the main policy in the education system. After the Soviet government took control over Turkistan, schools became a priority. The purpose of these schools called Russkaya Tuzemnaya Şkola (Russian Local school) was to promote and enforce Russian language and civilization. Based on this ideology, they try to make the language Russian, and spread and enforce Russian culture. With the belief that making Turkestan people Russian in religion and language was possible through education, some madrasas and schools were reorganized for the benefit of Russian interests. The education policy of the Soviet government in Turkestan was based on the Soviet government system. Each country's education system shows economic development, social structure, political culture, history and culture of that country. However, although these schools were a good match for the local people's life style at first glance, their intended purpose was very different from this. This study will discuss Russian Bolsheviks' politics on history education in Turkestan following 1917 October Revolution.

Key Words: Bolshevik revolution, Soviet Turkestan, Education in Kazakistan, Turkestan.

Extended Abstract: Under the Soviet system nations were allowed to maintain and live their national cultures only on the condition that such would have a socialist content. With 1917 October Revolution, national identities emerged with the ethnic and administrative separation were based on a weak content instead of supporting and reviving a real culture. The real content was the Soviet culture. National cultures were at a lower level on the ladder of priority. National cultures were not supposed to meet cultural demands. Therefore centralization was adopted as the main policy in the education system. After the Soviet government took control over Turkistan, schools became a priority. The purpose of these schools called Russkaya Tuzemnaya Şkola (Russian Local school) was to promote and enforce Russian language and civilization. Based on this ideology, they try to make the language Russian, and spread and enforce Russian culture. With the belief that making Turkestan people Russian in religion and language was possible through education, some madrasas and schools were reorganized for the benefit of Russian interests. The education policy of the Soviet government in Turkestan was based on the Soviet government system. Each country's education system shows economic development, social structure, political culture, history and culture of that country.

However, although these schools were a good match for the local people's life style at first glance, their intended purpose was very different from this. In the Soviet system, the peoples were given the opportunity to preserve and live their national culture only on condition that it had a socialist content. The national identity that emerged with the divisions in the ethnic and administrative fields with the October Revolution was not built on the revival or support of a real culture, but on a weak content. The real content was Soviet culture. The national culture had to be unable to meet the cultural demands. For this, centralism is taken as basis in the education system. Because society had to be homogenized and the main axis was compulsory education everywhere. By emphasizing the practical needs of the industry in education, a policy towards technical and vocational schools has been adopted.

Education level was low in Turkestan Republics. This situation was due to many reasons such as the inadequacy of the scientific level of the teachers, the subjects included in the courses, the dire condition of the school buildings and the inability to prepare the textbooks for the school year. There was no 4-class primary school in Turkestan. The 4-class school in the region was located only in Suzak. The remaining schools were all one-year schools. Although the number of second-year students in the region is shown as 350, the knowledge level of second-year students in many collective farms was at the level of first-year students. The Soviet government decided that illiteracy was the biggest obstacle in building socialism. For this purpose, especially II. During the five-year Development Plan (1932-1937), he initiated the "Total Education" policy. This policy, which started to be implemented in Soviet Turkestan, brought along various discussions both in the Turkestan Soviet press and in the immigration press. This study will discuss Russian Bolsheviks' politics on history education in Turkestan following 1917 October Revolution.

Giriş

Türkistan, bir yandan Çarlık idaresinin sömürgeci politikası diğer yandan kendisinin Ortaçağ zihniyetinden kalma önyargılar yüzünden çağdaş eğitime ve çağdaş fikirlere son derece kapalıydı. Bu sebeple Türkistan, Çarlık Rusyası'nın Japonya ile yaptığı savaştan (1904-1905) yenilgi ile çıkmasından en az yararlanabilen bir sömürgesi olmuştur. Türkistan'ın bu durumu çarlık yönetiminin her türlü emelini gerçekleştirmesinde etkili olmuştur.¹ Moskova'ya bağlı tüm Rus olmayan ülkeler Çarlık Rusyası'nın

¹ Tadeusz Swietoçowski, *Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe RusAzerbaycanı1905-1920*, çev. Nuray Mert, Bağlam Yayınları, İstanbul 1988, s. 81-82.

o zamanki buhranından hazırlığı nispetinde faydalanmışken, Türkistan birçok haklardan mahrum bırakılarak, askerî yönetime tabi tutulmuştur. Bu hal o zamanki sayıca çok az, fakat ideolojik olarak çok güçlü olan Ceditçi zümrenin bütün gayretlerini eğitim sahasında toplamasına sevk etmiştir.² Ceditçilerin eğitim alanında ileri sürdükleri ana prensip şu idi: İlkokullarda bütün derslerin ana dilde, yani Türkçe okutulması, tutucu olan kadimcilerin eski usul mekteplerine karşı mücadele edilmesi, Rus idaresi ve Rus misyonerleri tarafından desteklenen Rus-mahallî mekteplere karşı da açıkça cephe alınması. Ceditçiler her bir prensibi şiddetle savundular ve uygulamaya çalıştılar.³ Ancak bu durum birçok açıdan olumsuz neticeleri de beraberinde getirdi. Rus yönetimi bütün gayretiyle, Ortodoks misyonerleri ve Türkistan’da ulema geçinen kesimi her fırsatta kışkırtıp Ceditçiler üzerine saldırtıyordu.⁴ Bununla beraber Ceditçiler toplumun gelişmesini, çabalarının olumlu neticelerini gördükçe faaliyetlerini hızlandırdılar.⁵ Mektepler, hayır kurumları kuruldu. Gazete, dergi ve kitap neşriyatı faaliyetleri arttırıldı.⁶ Bu suretle genç nesli kazanma ve toplumu etkileme imkanları yaratıldı.

Sovyet hükümeti, Türkistan’ı boyunduruğu altına aldıktan sonra okullar meselesini ortaya çıkarmıştı. Russkaya Tuzemnaya Şkola (Rus yerli okulu) adı altındaki okulların amacı Rus dilini ve medeniyetini benimsetmektir. Bu düşünceden hareketle dilin Ruslaştırılmasını sağlayarak, Rus kültürünü yaymaya ve yerleştirmeye çalışmış, bu çerçevede Türkistan halkının Ruslaştırılmasının yolunun, eğitim olduğu düşünülerek, bazı medreseler ve mektepler Sovyet devletinin çıkarlarına uygun bir biçimde düzenlenmiştir. 1917 Ekim Devrimine kadar Rusya’da üç tip okul mevcuttu. Eski usul mektep ve medreseler, yeni usul Cedit mektepleri ile yerliler ve Ruslar için hükümet tarafından kurulmuş Rus okulları. Bunların gerek tarih itibari ile gerekse tuttuğu yer itibari ile en eskisi, mescit mektepleri ile medreselerdi. Bu ilim ve bilgi yurtlarının geçmişte faydaları olmuştu ancak mevcut

² A. Oktay, “Türkistan’daki Maarif ve İrfan İşlerine Uzaktan Bir Bakış”, *Dergi*, c. II/sy. 17, (1959), s. 86.

³ P. A. Pojigaylo, P. A. “P.A. Stolipin. Grani Talanta Politika”, *Rossiyskaya Politiceskaya Ensiklopediya*, ROSSPΦN 2006, s. 345-346.

⁴ Nilüfer Agnés Kefeli, “Nikolay İlminkiy: Orta Volga Müslüman ve Türk Halkları Üzerindeki Siyaseti”, *Türkler*, c. 18, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 453-455.

⁵ T. V. Kotyukova, “Podgotovka i Vibori v Gosudarstvenuyu Dumu v Turkestan”, *Rossiya i Sovremenniy Mir: Problemi Politiceskayo Rozvitiya*, sy. 205, (2016), s. 28-30.

⁶ Çağatay Koçar, “Türkistan’da Ceditcilik Devrindeki Bazı Neşriyat”, *Doğu Türkistanın Sesi*, c.I/sy. 2, (1984), s. 102-104.

şartlarda halkın ihtiyaçlarını karşılayamıyorlardı. Bu durumu Timuroğlu⁷: “bu iki okulun medeni ihtiyaçlara hizmet edemeyecek durumda oldukları gündün güne artarak kendini göstermekte iken halkın ihtiyacına yönelik bir okul tipini gerekli kılmıştı ve bu Cedit okullarıydı⁸ şeklinde izah eder.⁹ Bu okullar ne birinci tip mektep ve medreseler gibi vakıf sermayelerine ne de ikinci tip gibi hükümetin güçlü bütçesine dayanıyordu. Cedit okulları gücünü o zamanlar çok az sayıda olan ilerici gençlerin yardımlarından ve halkın her türlü sorununun çaresini burada gören fedakâr öğretmenlerin inanç ve kararlılığından alıyordu.¹⁰ Bu okullar ne hükümetten ne de mahallî kuruluşlardan yardım alıyorlardı. Her iki tip okula karşı da cephe alındı. Rus hükümeti Cedit okullarının ilerlemesine engel olmak için her türlü tedbiri alıyordu.

⁷ Tahir Şakir Çağatay (1902-1984): Sosyolog. İlköğrenimini Özbekistan’ın Taşkent şehrindeki yerel okullarda gördü. Ardından Münevver Kârî’nin kurduğu Usûl-ı Cedîd Mektebi ile Türkistanlılar için açılan Rus Mektebine devam etti. İdil-Ural’ın Ufa kentindeki Âliye Medresesi’nde bir yıl kadar eğitim aldıktan sonra öğrenimini Azerbaycan’ın başkenti Bakü’deki Muallim Mektebi’nde devam ettirdi. 1921 yılına kadar kaldığı Azerbaycan’da, Azerî Millî Hareketine ve Türkistan’daki milliyetçilerin toplandığı Türkistan Millî Birliği’nin çalışmalarına katıldı. 1929-1939 yıllarında faaliyet gösteren *Yaş Türkistan* dergisinin kurucuları arasında yer aldı. II. Dünya Savaşı’nın başlaması üzerine 1939’da Türkiye’ye göç etti. Ankara Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Bölümü’nün 1972 yılına kadar başkanlığını yaptı. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Tülay Köseoğlu, “Sovyetlerin Türkistan’ı Dönüştürme Politikasına Muhalefet”, *Yaş Türkistan Dergisi (1929-1939)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.

⁸ Ceditçilik, XIX. yüzyılın başında Rusya’da yaşayan Türk kökenli halkların fikir hareketidir. Kelimenin ilk defa ortaya çıkışı, Kırım mirzalarından, İsmail Gaspıralı’nın 1884’te açtığı usul-i cedit mektebi ile olmuştur. Cedit Hareketi’nin öncüleri Kazan ve Kırım Tatarları idi. Hareketin amacı; Rusya Müslümanlarının hepsini eğitmeyi, imparatorluk içerisinde kendi kimliklerinin ve güçlerinin bilincine varmalarını sağlamaya yönelikti. Hareketin öne çıkan ismi İsmail Gaspıralı (1851-1914) idi. 1883’te kurduğu *Tercüman* gazetesi ile tüm imparatorluğa ulaşmayı başarmıştı. Kurduğu Cedit okulları ile hareketin ne kadar başarılı olduğunu gösterdi.

⁹ Ahmet Kanlıdere, “Türk Basınında Türkistanlı Ceditçilerin Kültürel Faaliyetleri (1910-1914)”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, c. I/sy. 2, (2014), s. 149-150. Ayrıca bkz. Alexandre Bennigsen ve Lemercier Quelquejay, *Les mouvements nationaux chez les Musulmans de Russie*, Mouton, Paris 1960, s. 40-41.

¹⁰ 1916 yılında İmparatorlukta 5.000 Cedit Okulu vardı. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Roy, Oliver. *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*, çev. Mehmet Morali), Metis Yayınları, İstanbul 2000, s. 70.

Türkistan Ceditçilerine göre, kurtuluşun tek yolu ilim ve irfana sarılmaktı. Bilginin eğitim ve öğretimin kurtuluşa erişmek için temel olduğuna inanmışlardı. Şiirler, nutuklar hep bu hedefe ayarlanmıştı. Rus misyonerleriyle Türkistanın yeniliğe kapalı olan tutucularının ceditçilere çıkış ve saldırıları bu yüzdendi. Çarlık idaresi her vesile ile bu iki zümreyi ceditçilere karşı kullanmakta ve bunları açıkça desteklemekteydi. Cedit okullarının sayısının artması gerekiyordu ancak hükümet okullarının yarım asırlık faaliyetleri sonucu 8-10 yıl içinde bu millî okullara, mescit okullarına, medreselere karşı sert tedbirler almaya başladılar.¹¹

1917 Ekim Devrimi’nin ardından, Sovyet hükümetinin ilk icraatlarından biri tek tip Sovyet okulu kurmak oldu.¹² Bu nedenle halkın Rus mektebi dediği hükümet okulları, Cedit okulları ve vakıfların hükümetin eline geçmesiyle mescit yanında yer alan mekteplerin de sürekli kapatılması gündemdedi ancak Sovyet hükümeti bu mektepleri zarar ve korku hissi yaratmadığından, kendi politikasına yardımcı bir araç olarak görüyordu. Eğitimde sanayinin pratik ihtiyaçları öne çıkarılarak teknik ve mesleki okullara dönük bir politika benimsendi.¹³

Sovyet hükümetinin Türkistan’da yürüttüğü eğitim siyaseti, Sovyet rejiminden kaynaklanıyordu. Her ülkenin eğitim sistemi, o ülkenin iktisadi gelişimi, sosyal yapısı, politik kültürü, tarihî ve kültürel özelliğini gösterir. Oysaki bu okullar, görünüş itibari ile yerli halkın yaşam tarzına uygun olsa da manevi olarak hizmet ettiği amaç görüldüğünden çok farklıydı. Söz konusu okullar, Türkistanlı milliyetçilerin nazarında, yerli halkın kültürel benliğine göz diken, çocuklarını ellerinden almak için kurulan bir “tuzak” idi. Çünkü çocuğunu bu okullara göndermek istemeyen zenginlerin, yetim veya fakir kişilerin çocuklarını para ile bu okullara göndermeleri sık rastlanan bir durumdu.¹⁴

¹¹ A. Oktay, a.g.m., s. 85-86.

¹² Aleksandr, Serebrennikov ve Gennady Sidorovnin, *Stolpin, Jizn i Smert (Stolpin, Hayatı ve Ölümü)*, Privoljskoe Knijnoe İzdatelstvo, Saratov 1991, s. 83-85.

¹³ Sovyet basını bu konuya paralel olarak, Türkistan’ın İhtilal’de kazanılan en büyük başarısının Hokand şehrindeki Talim Terbiye Teknikumu (Teknik Eğitim Öğretim Okulu) olduğunu yazılmıştır. Ancak, söz konusu Teknikum’da Eğitim Komiserliği tarafından belirlenen; sosyoloji, pedagoji, edebiyat, pedaloji (çocuk bakımı), kimya ve fizik gibi bilimler, öğretmen yetersizliğinden okutulamamıştır. Bu sorunu çözmek için Eğitim Komiserliği’ne yapılan başvurular da neticesiz kalmıştır.

¹⁴ Timuroğlu, “Türkistan’da Mekteb Meselesi”, *Yaş Türkistan*, c. II/sy. 2, (1930), s. 22-23.

1932 yılına gelindiğinde mescitler hâlâ ayakta idi. Zamanında Çarlık Rusyası’nı hiç rahatsız etmeyen mescitler şimdi de Sovyet hükümetini rahatsız etmiyordu, çünkü Ruslar için korku ve tehdit oluşturmuyordu. Rus Mektepleri Sovyet hükümeti tarafından devam ettiriliyordu. Ancak, Cedit okulları kapatılmıştı. İş bu kadarla kalmayıp, eski mollalar mescitlere yeniden devam ediyordu. Türkistan’daki medreselerde Ruslar müderrislik yapıyorlardı ve halkın geri kalmış durumunu görüp onun çağdaşlaşmasına engel teşkil ediyorlardı.

Türkistan’da uygulanan eğitim siyaseti konusunda daha somut bir bilgi edinebilmek için Türkistan’ın maddi ihtiyacını karşılayacağı iddiasıyla açılan Taşkent Üniversitesi’nin faaliyetlerini gözden geçirmek yeterli olacaktır. Taşkent’te iki üniversiteden biri Orta Asya Devlet Üniversitesi, diğeri ise Orta Asya Komünistik Üniversitesi idi.¹⁵ Sovyet basınında yer alan bilgilere göre, 1928 yılında Taşkent Üniversitesi’ndeki 3.121 öğrenciden ancak 131 (%3’ü)’i Türkistanlı idi, Türkistanlıların şikâyetleri karşısında yerli öğrencilerin sayısı artırıldıysa da tedbirden öteye gidilemedi.¹⁶

Sovyet hükümetinin Türkistanlılara kendi okullarını açtırmaması,¹⁷ Türkistanlıları yabancı ülkelere, örneğin Türkiye ve Batı Avrupa ülkelerine tahsil için gitmeye itmişti. Ancak Sovyet hükümeti, yurt dışına eğitim almak amacıyla gitmek isteyenlerin önüne engeller çıkararak Sovyet okullarına gitmelerini mecbur kılıyordu. Hükümet, Rus mekteplerini kapatıp yerine Sovyet okullarını açınca, genellikle okullarda verilen eğitim, Türkistan’daki medenileşme siyasetine yönelik oldu. Bu okullarda ya Rusluk ya da dinsiz olmaya yönelik eğitim verilmesinden Türkistanlılar şikâyet ediyorlardı. “Şekil itibari ile millî, içerik itibari ile proleter” ifadesi, bu politikanın özünü yansıtıyordu. Moskova’daki yetkililer Türkistan’da

¹⁵ Abdüley Tâci, *Medeni Kuruluş Meseleleri*, Semerkant 1928, s. 41. ; Toktamışoğlu, “Bolşevikçe Akartı”, *Yaş Türkistan*, c. II/sy. 23, (1931), s. 17-22. ; [İsimsiz], “Taşkent Mektepleri’niñ Tazelik ve Sihhi Vaziyetleri”, *Yaş Türkistan*, c. II/sy. 22, (1931), s. 43-44.

¹⁶ Türkistan’lı medeniyete kavuşturacağı söylenen Taşkent Üniversitesi’nin on yıllık ömrü olmuş ve bu süre içinde sadece yedi Türkistanlı mezun vermiştir. Abdulvahab Oktay’ın, *Kızıl Özbekistan* adlı gazeteden yaptığı alıntıda bu durumun nedeni, hükümet idarelerinin ve üniversitedeki ilgililerin, Türkistanlılardan öğrenci kabulü konusunda çeşitli entrikalar çevirmeleri gösterilmektedir. Bkz. A. Oktay, “Türkistan’daki Maarif ve İrfan İşlerine Uzaktan Bir Bakış”, *Dergi*, c. II/sy. 17, (1959), s. 84-93.

¹⁷ Birçok Türkistanlı öğrenci milliyetçilik yaptıkları gerekçesi ile suçlanarak okuldan atılmışlardı. Bkz. [İsimsiz], “Yüksek Ziraat Mektebni Bitirgenler”, *Yaş Türkistan*, c. IV/sy. 46, (1933), s. 39.

proleter olmadığını dile getiriyorlardı.¹⁸ Zira proletersiz bir halkın içinde o mefhumda her şeyin onun için yabancı olacağı aşikârdır. Zaten proleter eğitimi demek, Sovyet eğitimi anlamına geliyordu.

Türkistan Cumhuriyetleri’nde eğitim seviyesi düşüktü. Bu durum gerek öğretmenlerin ilmî düzeylerinin yetersizliği, gerek derslerin içerdiği konular, gerek okul binalarının vahim durumu ve gerekse okutulacak ders kitaplarının eğitim yılına hazırlanamaması gibi birçok sebepten kaynaklanmaktaydı. Türkistan’da 4 sınıflı ilkokul mevcut değildi. Bölgede 4 sınıflı okul sadece Suzak’ta yer alıyordu.¹⁹ Kalan okulların ise tamamı bir yıllık okullardan ibaretti. Bölgede ikinci sınıf öğrencilerinin sayısı 350 olarak gösterilmesine rağmen, birçok kolhoz²⁰’da ikinci sınıf öğrencilerinin bilgi düzeyi birinci sınıf öğrencisi düzeyindeydi. Sovyet hükümeti sosyalizmin inşa edilmesi aşamasında eğitimsizliğin en büyük engel olduğuna karar verdi. Bu amaçla özellikle II. Beş yıllık Kalınma Planı (1932-1937) döneminde, “Topyekûn Eğitim” politikasını başlattı. Sovyet Türkistanı’nda uygulanmaya başlanan bu politika gerek Türkistan Sovyet basınında gerekse muhaceret basınında çeşitli tartışmaları beraberinde getirdi.

Sovyet Kazakistanı’nda Eğitim

Orta Asya Bürosu’nun resmî rakamlarına göre 1928 yılında avul²¹’da; 4-7 yaş arasındaki çocukların sayısı 389.029, 8-12 yaş arasındaki çocukların sayısı 325.910, 13-18 yaş arasındaki çocukların sayısı 429.307 idi.²² Halkının %70-80’i hatta %95’i avulda (veya kışlak²³’ta) yaşayan bir ülkede, 2. sınıf üzerinde başka sınıf olmaz iken nasıl olur da Kazak çocukların %80-90’ı okula başlamış olabilir? Orta Asya Bürosu’nun düzenlediği toplantıda, Eğitim Komiserlikleri tarafından gösterilen rakamların abartılı olduğu anlaşılıyor. Çünkü kışlakta sadece 1. ve 2. sınıf mevcuttu. 12 yaşına

¹⁸ Alman yazar tarafından, Özbek piyонерlerin ana dillerinde Rus İhtilali marşları söyledikleri aktarılıyor. Bkz. Yaş Türkistanlı, “Sovyet Mektepleri ve Türkistan Yaşları”, *Yaş Türkistan*, c. II/sy. 25, (1931), s. 15-16.

¹⁹Kazakistan’daki okullarda ise öğrencilerin %5-6’sı 4. sınıf öğrencisi idi. Bkz. Taşbalta, “Maarif Cebhesinde”, *Yaş Türkistan*, c. VI/sy. 71, (1935), s. 38-42.

²⁰Kolhoz (Kolektif Tarımcılık): SSCB’de, köylülerin birlikte çalıştıkları tarım işletmesi. 99 yıllık süre için köylülere kiraya verilen, idaresi köylülere ait olan topraklarda, denetimi devlet tarafından yapılan, ücretin, emeğin niteliğine ve çalışma süresine göre belirlendiği, belli sayıda köylü ailenin oluşturduğu ortak tarım işletmesi.

²¹Göçebe yerleşkesi.

²²Tahir, “Türkistan’da Birinci Beş Yıllık Yekûn: Maarif”, *Yaş Türkistan*, c. V/sy. 61, (1934), s. 11.

²³Yerleşik köy.

gelen çocuklar okula gidemiyorlardı. Özellikle kız çocukların okula gönderilmemesi meselesi başlı başına bir sorun teşkil ediyordu.²⁴

Kazakistan Eğitim Komiserliği’nden verilen bilgiye göre, 1932 eğitim yılında okul çağına gelen çocukların %72,7’si okula başlamıştı. Bu bilginin doğruluğunu teyit etmek adına yine aynı Komiserlik tarafından 7 yıllık okullarda okuyan çocuklar ile ilgili verilen rakamları gözden geçirmek yeterli olacaktır. Kazakistan Eğitim Komiserliği, Kazakistan’da 1931 yılında 7 yıllık ilkokulun farklı sınıflarında okuyan öğrencilerin sayısını şu şekilde göstermektedir:

1. sınıfta okuyan Kazak çocukların sayısı 142. 711,
2. sınıfta okuyan Kazak çocukların sayısı 48. 110,
3. sınıfta okuyan Kazak çocukların sayısı 16. 606,
4. sınıfta okuyan Kazak çocukların sayısı 5064,
5. sınıfta okuyan Kazak çocukların sayısı 1815,
6. sınıfta okuyan Kazak çocukların sayısı 838 ve
7. sınıfta okuyan Kazak çocukların sayısı 482 kişi idi.²⁵

Yukarıdaki tabloda açık bir şekilde görüldüğü üzere, en fazla öğrenci 1. sınıfta bulunmaktadır. Daha sonra öğrenci sayısı her sınıfta hızlı bir şekilde düşmektedir. 1. sınıfa başlayan öğrencilerin yaklaşık üçte ikisinin okula devam etmediği görülmektedir. 7. sınıfa gelindiğinde öğrenci sayısının 482’ye düştüğü görülmektedir. Kazakistan’da 1931 yılında 400 Kazak çocuk 7 yıllık okulu bitirmişti. 1932 yılında ise iki katı, 7 yıllık sınıfları bitirenlerin sayısı 800 idi. Bu sonuca göre yukarıdaki genel oranı bu okulların farklı sınıflarındaki öğrenciler ile kıyasladığımızda, birinci sınıfta okuyan çocukların sayısı 196 bin 300 olsa, 7. sınıfta okuyan çocukların sayısı yaklaşık 660 çıkmaktadır ki bu pratikte mümkün değil. Bu durum Kazakistan Eğitim Komiserliği tarafından belirtilen oranların havada kaldığını açıkça ispat etmektedir.

Kazakistan’da bulunan 12 yüksek dereceli okulda okuyan 3.900 öğrenciden 2000’i Kazak öğrencilerden oluşuyordu. 106 Teknik okul²⁶ ve orta dereceli okulun da bulunduğu Kazakistan’daki bu okullarda eğitim alan 58.822 öğrencinin sadece 15 bini Kazak idi.²⁷ Oysa ki hükümetin

²⁴Birçok yerde halk, kız çocuklarını okula göndermemek için gizli tutuyordu. Bkz. Tahir, a.g.m., s. 11.

²⁵Türkistan Haberleri, “Maarif İşleri,” *Yaş Türkistan*, c. IV/sy. 37, (1932), s. 38. Toplamda 215.626 çocuğun eğitim aldığı anlaşılıyor.

²⁶Bu okulların 12’si, Öğretmen Okulu idi.

²⁷ Türkistan Haberleri, “Maarif Cebhesinde I- Kazakistan’da Derslik Yok”, “III Türkistan’da”, *Yaş Türkistan*, c. V/sy. 57, (1934), s. 41.

onayladığı plana göre 721 bin genç çocuk okula başlamalıydı. *Sotsiyalistiçeskiy Kazakhstan*’ın vilayetlerden alarak yayınladığı verilere göre eğitim çağına gelen çocukların sayısı 721 bin değil, 401 bin 891 olarak gösteriliyordu.²⁸ Aynı gazetenin, bir gün sonra çıkan sayısında, bu sayının 628 bin olduğu, ayrıca okula başlayan Kazak çocukların sayısının 317 bin 75 olduğu yazıyor ve bir ertesi gün gerçekleşen Kazakistan V. Parti Toplantısı’nda ise okula başlayan çocukların sayısının 525 bin olduğu belirtiliyor.²⁹ Bu çelişki, Sovyet hükümeti tarafından onaylanan “Topyekûn Eğitim” politikasının kâğıt üzerinde kalmaktan öteye gidemediğini ispat eder niteliktedir.

Hükümet planına göre, 1933 yılında Kazakistan’daki ilkokullara 8-11 yaşında 721 bin çocuk, 11-15 yaşında 170 bin çocuk, geriye kalan 90 bin çocuk ise fabrika-zavod ve kolhoz gençlerine mahsus okullara alınmalı idi.³⁰ Ancak görünürde, hükümet planının uygulanması bir yana, söz konusu planda belirlenen rakamlar bile farklı gösteriliyordu. *Sotsiyalistiçeskiy Kazakhstan* gazetesinin 5 Aralık (1933) sayısında, Kazakistan’ın altı vilayetinden elde edilen istatistiki verilerine göre; okul çağına gelen 8-11 yaş aralığında 401 bin 891, 11-15 yaş aralığında 170 bin 212 çocuğun okula başlaması gerekiyordu. Geriye kalan 90 bin çocuğun ise fabrika ve kolhozcu gençlere mahsus okullara alınması gerekiyordu. Ancak bunların sadece 317 bin 75’i okula alınabilmişti.³¹ Dolayısıyla, gazetede belirtilen rakamlar doğrultusunda, vilayetlerde okul çağına gelen çocukların 84 bin 816’sı okula başlayamamıştı bile. Bu rakam, hükümet tarafından hazırlanan planda belirtilen 721 bin rakamı göz önünde tutulduğunda, sadece 403 bin 925 Kazak çocuğun okula başlayabildiği anlamını taşıyordu.

Yine resmî Sovyet rakamlarına göre 1933 yılında Kazakistan’da okul çağına gelen çocukların sayısı 628 bin idi (Yani, hükümet planında belirtilenden 93 bin az). Bunlardan 525 bini okullara alınmıştı. Vilayetlerin gösterdiği resmî rakama (628 bin) göre 103 bin, hükümet planında belirtilen rakama (721 bin) göre 196 bin genç Kazak, okula girememişti.³²

1934 yılı Sovyet resmî rakamlarında ise Kazak çocukların %82-87’sinin (200 bin) okula başladıkları belirtiliyordu.³³ Buna karşın Kazakistan Halk

²⁸Türkistan Haberleri, “Maarif İşleri”, s. 39.

²⁹Türkistan Haberleri, “Maarif İşleri”, s. 39.

³⁰Türkistan Haberleri, “Maarif İşleri”, s. 39.

³¹Türkistan Haberleri, “Maarif İşleri”, s. 38-39.

³² Türkistan Haberleri, “Maarif İşleri”, s. 39.

³³ Tahir, “Türkistan’da Birinci Beş Yıllık Yekûn: Maarif”, *Yaş Türkistan*, c. V/sy. 61, (1934), s.11-14.

Komisierleri Şurası Başkanı İsaoglu Uraz (1924-1938) bu oranın %50-60’ı geçmediğini öne sürmekteydi. Hatta Orta Asya Bürosu yetkilileri, Orta Asya’da kışlak ve avulda 2 sınıftan fazla sınıf bulunmadığını belirtirken, İsaoglu Uraz, Kazak avulunda ilkokul bile olmadığından şikâyet ediyordu.³⁴ Rusya SFSC Halk Komisierleri Konseyi Başkanı Sulimov³⁵’un Bütün Sovyetler Birliği İcra Komitesi’nin 1 Şubat 1935 tarihli toplantısında yaptığı konuşmasında; 1935 yılında Kazakistan’daki ilkokulların sayısının 6.593, ortaokulların sayısının ise 573 olduğunu, tüm öğrencilerin sayısının ise 765 bin olup, bunların 294.800’ünün, yani %38,5’ini (üçte birinden biraz fazlası) Kazakların oluşturduğunu ifade etmişti.³⁶

Kazakistan’ın başkenti Almatı’daki 7 yüksekokulda 1936/1937 eğitim yılında toplamda 3.371 öğrenci eğitim alıyordu. Bu öğrencilerin 84’ü parti üyesi, 1.255’i komsomol üyesi idi. Okula yeni başlayan 1.101 öğrenciden sadece 426’sı Kazak Türk’ü idi. Söz konusu yüksekokullardaki öğrencilerin eğitim seviyeleri oldukça düşüktü. Örneğin; Tıp Enstitüsü öğrencilerinden %99,42’si (neredeyse tamamı); Kışlak Hocalığı Enstitüsü’nde %90,4’ü; Devlet Üniversitesi’nde %75’i; Pedagoji Enstitüsü’nde %71,2’si; aynı enstitü yanında yer alan Öğretmenler Enstitüsü öğrencilerinin ise %60,2’si Rusça dersinden başarısız olmuşlardı. Yılsonunda eğitimlerini tamamlayan 500 kişilik uzman kadro içerisinde sadece 169 Kazak Türk’ü bulunuyordu.³⁷

Öğretmenlerin Tahsil Durumları

Eğitimin geri kalmışlığı konusunda öğretmenlerin eğitim seviyelerinin yetersizliği yanında öğretmen sayısında görülen eksiklik önemli bir sorun oluşturuyordu. Örneğin; Kazakistan’da 1932 yılında ilkokullarda 9 bin 238 öğretmen eksiki bulunuyordu.³⁸ Kazakistan Eğitim Komisierliği müfettişi N. Davulbay, *Sotsiyalistik Kazakistan*’ın 11.2.39 tarihli sayısında basılan bir makalesinde, Kazakistan öğretmenlerinin bilgi düzeyi, hakkında şu bilgiyi aktarmaktadır: “Birçok öğretmenimizin ortaokul düzeyinde bile bilgisi yoktur. Çünkü öğretmenlerimiz hem çalışıp hem de günün 8-9 saati eğitim vermektedirler. Dolayısıyla öğretmenlerimizin bilgi seviyelerini arttırmak için dışarıdan eğitim almaya vakitleri kalmamaktadır”.

³⁴ Tahir, a.g.m., s. 11.

³⁵ Daniil Yegoroviç Sulimov (1890-1937).

³⁶ T. “Koşunça”, *Yaş Türkistan*, c. VII/sy. 75, (1936), s. 28.

³⁷ [İsimsiz], “Maarif Mecmuası (Kadro Meselesi)”, *Yaş Türkistan*, c. VIII/sy. 91, (1937), s. 40.

³⁸ “Türkistan Haberleri: Kazakistan Mekteplerinde”, *Yaş Türkistan*, c. III/sy. 31, (1932), s. 35-36.

Davulbay, öğretmen ihtiyacı ve sayısı hakkında ise; “Önümüzdeki eğitim yılı için 3.468 öğretmen eksikimiz var. Bunların 1.273’ünü Pedagoji Okulları’ndan almalıyız. 1.900 kadarı kısa süreli kurslar aracılığıyla hazırlanmaktadır. Ortaokul ve liselerin 5.-10. sınıflarına öğretmen yetiştirme meselesi zor: Bunlara yeniden 4.728 öğretmen gerek. Pedagoji Enstitüleri’ni ve Öğretmenler Enstitüleri’ni bu yıl 820 kişi bitirdi. Altı aylık kurslardan 840 kişi, Pedagoji Okulları’ndan 300 kişi, iki yıllık Pedagoji Kursları’ndan 178 kişi mezun olduğunu ifade etmektedir.³⁹ Sovyet döneminde, gündüz öğretim yapan okullara gençlerin bir kısmı devam edebiliyordu. Çoğunluk, akşam kurslarında eğitim alabiliyorlardı.⁴⁰ Dolayısıyla bu durum hem gençlerin okuma seviyesini düşürmekte hem de uzmanlık alanlarına yönelik onlara iş verilirken birtakım güçlükler yaşamalarına neden oluyordu.

Eğitimsizliği ortadan kaldırma çalışmaları Türkistan’ın her tarafında olduğu gibi Kazakistan’da da iyi gitmiyordu. Kazakistan Eğitim Komiseri Abdulhalukoğlu Muhammedcan’ın ifadesine göre, 1938 yılında Kazakistan’da 310 bin tahsilsiz kişinin, 290 bin yarı tahsilli kişinin eğitim alması gerekiyordu. Bunlardan eğitimi olmayan 213 bin, yarı eğitilmiş 137 bin kişinin eğitim alması görevi Eğitim İdareleri’ne, kalanı ise Sendikalar Birliği’ne verilmişti. Ancak bu plan gereği gibi yürütülemedi. 1938 yılında okuma yazma bilmeyenlerin %38,8’i, yarı eğitilmişlerin %50,1’i eğitim alabilmişlerdi. Kazakistan’ın çeşitli vilayetlerindeki eğitim bölümlerinin faaliyetlerine göz gezdirdiğimizde bu planı; Aktöbe vilayeti %38,5, Kuzey Kazakistan %27,3, Karaganday %24,6, Kostanlı %21,5, Batı Kazakistan %20,5, Guryef %12,6 oranında yerine getirebilmişlerdi.⁴¹

Öğretmenlerin bilgi düzeylerini arttırmak amacıyla Eğitim Komiserlikleri (Bakanlıkları) veya Eğitim İdareleri tarafından alınan önlemler son derece yetersiz kalıyordu.⁴² Öğretmenlerin %10’u orta bilgili, geri kalanlar ise ilkökul düzeyinde bilgi sahibi olan kişilerden ibaretti.⁴³ Birçoğu ilkökulün 3. veya 4. sınıfını bitirmişti. Az bir kısmı 7 yıllık okul bitirmişti.⁴⁴ Avul

³⁹ Abdulvahab, “Maarif Cebhesinde”, *Yaş Türkistan*, c. X/sy 114, (1939), s. 22-24.

⁴⁰ Varonitsin, S. “Sovyet Türkistan’ında Okul ve Bilim”, *Dergi*, sy. 57, (1969), s. 70.

⁴¹ Abdulvahab, “Maarif Cebhesinde”, s. 24.

⁴² [İsimsiz], “Türkistan İkinci Beş Yıllık Plan Aldında”, *Yaş Türkistan*, c. IV/sy. 43, (1933), s. 2-9.

⁴³ [İsimsiz], “Kırgızistan’da”, *Yaş Türkistan*, c. I/sy. 2, (1930), s. 40.

⁴⁴ Kazakistan Almata vilayetinde 2. sınıf öğrencilerine “Sovyetler Birliği’nde hangi Cumhuriyetler giriyor?” şeklinde soru sorulduğunda, öğrencilerin “Almata Cumhuriyeti”, “Türkistan-Sibirya” diyorlardı. Eğitim İdaresi tarafından uygulanan bu araştırmada öğrenciler arasında Sovyetler Birliği’ne giren Cumhuriyetlerden birinin dahi adından bahsedemiyorlardı, hatta 4. sınıf öğrencileri haritadan anlamıyorlardı. Çin’i ve Moğolistan’ı

okullarındaki öğretmenlerin yarısından çoğu ise sadece kısa süreli kurslarda eğitim alabilmişlerdi.⁴⁵ Konuyu değerlendiren Gülûzar “tahmini bir hesaba göre bütün başlangıç öğretmenlerinin %80’i kadarı ilkokul tahsillidir”⁴⁶ derken, Türkistan şartlarında ilkokul tahsilli olmak, ilkokul 1. sınıfı, nadiren 2. sınıfı bitirmek anlamına geliyordu. Kazakistan’daki öğretmenlerin büyük kısmı, “iyi” dendiğinde ilkokul 2. sınıf tahsili görmüş kişilerden oluşuyordu. İlkokul tahsili görmüş öğretmenlerin ortaokullarda veya liselerde ders verdikleri düşünülduğünde durum iç açıcı görünmüyordu. Türkistan Sovyet gazetelerinde çıkan yazılarda, öğretmenlerin bilgi düzeylerini ölçmek amacıyla yapılan denetlemede, öğretmenlerden bazılarının Londra’nın Amerika’da, Yakutistan’ın Ukrayna’da, Kiev’in Rusya’da olduğunu söyledikleri aktarılmaktaydı. Yıllardan beri “Ziyalı-Zıyanlı [aydın-aydın olmayan]” meselesini ortaya çıkarıp, devrimden önce ve devrimin başlarında Ceditçi aydınlardan eğitim alarak öğretmenlik yapan Türkistanlıların binlercesi “ziyanlı” denilip suçlanarak okullardan kovulup, hapse atılmışlardı. Bolşevikler, Londra’nın Amerika’da, Yakutistan’ın Ukrayna’da, Kiev’in Rusya’da olduğunu söyleyen cahilleri öğretmen olarak atayıp, bu şekilde öğretmenlerin sayısını arttırarak, bu durumu devrimin Türkistan Cumhuriyetleri’ndeki “üstün başarısı” olarak gösteriyorlardı.

Türkistan’da gerçek ilim veren yüksekokullarda Türkistanlıların sayıca çok olmadığı bilinmektedir. Bunun üzerine gerçek Rusluk, Rusçuluk ocağı hâline getirilmiş bu okullara bin bir zorlukla girebilen Türkistanlıların büyük çoğunluğu “komünist üniversiteleri”ne gitmeye mecbur kalmışlardı. Muhaceret basınında, Moskova’ya, Leningrad’a, Türkistan cumhuriyetlerinden gelen öğrencilere ilişkin gösterilen rakamların gerçeği yansıtmadığı öne sürülüyordu. Bu durum: “Müspet ilim ocaklarında

Sovyetler Birliği içinde gösterip, bazı şehirlerin haritada nerede bile olduklarını bilmiyorlardı. Bu haber, Sovyet ortaokullarının nasıl eğitim verdiklerini çok net göstermektedir. *Kazakhstanskaya Pravda* gazetesi bu durumu 21.3.1925 tarihli sayısında çıkan yazıda; köy öğretmenlerinin ders için hazırlanma imkânlarının bulunmadığı, kimin ne öğretmeni olduğunun belli olmadığı, bir öğretmenin sosyal, tarih, resim, coğrafya ve hayat bilgisi gibi kısmen birbiri ile bağlantılı olmayan beş farklı ders verdiği, bir diğer öğretmenin ders ile ilgisinin olmadığı, okul ve idare bozukluğu, derslerin gerekli araçlar ile temin edilmediği şeklinde aktarmaktadır. Bkz. [İsimsiz] “Avul Mektepleri”, *Yaş Türkistan*, c. VI/sy. 66, (1935), s. 38. ; [İsimsiz], “Muallimlerin Bilimin Küterü Mühim Bir Vazife”, *Yaş Türkistan*, c. VI/sy. 65, (1935), s. 38-39.

⁴⁵Örneğin Türkmenistan’da 1931 yılında köy okullarındaki 1.540 öğretmenden %63’ü kısa süreli kurslarda eğitim alabilmişlerdi (*Türkmenskaya Iskra*, 25 Aralık 1931). Bkz. [İsimsiz], “Maarif Cebhesinde”, *Yaş Türkistan*, c. III/sy. 26, (1932), s. 35.

⁴⁶Tahir, “Türkistan’da Birinci Beş Yıllık Yekûn: Maarif”, s. 13-14.

Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan ve diğer Türkistan cumhuriyetlerinin adını taşıyan, Türkistan halkının parasını yiyenlerin çoğunun Rus, Yahudi ve diğer unsurlardan olduğunu unutmamak gerek. Bu Sovyet merkezlerinde Türkistanlılar payına düşen en çok yer komünist üniversiteleri” şeklinde yorumlanıyordu.⁴⁷

Okul Binalarının ve Ders Kitaplarının Durumu

Okul binalarının durumu incelendiğinde ortaya çıkan manzara diğer alanlardaki eksikliklerden çok da farklı değildi. 1934 yılında Kazakistan'ın tamamında 6.547 okul binasından 3.853'ü Kazak bölgelerinde bulunuyordu. Binaların %44'ünün okul için kurulması, kalanlarının ise (yarısından çoğunun) her türlü farklı binaların okullara dönüştürülmüş olması, okul için hiç uygun olmayan binaların eğitim için kullanıldığını gösteriyordu. Binaların %38'inin baştan sona tamire ihtiyacı vardı. Ayrıca Beş yıllık Kalkınma Planı'nda okul binalarının mevcut durumları göz ardı edilerek, okul inşa edilmesine yer verilmemesi, sorunu daha da arttırıyordu.⁴⁸

Türkistan'ın her tarafında, özellikle vilayetlerde, eğitim yılına belirlenen tarihten çok geç başlanılmasında ders kitapları meselesi başlı başına bir rol oynuyordu. Vilayet okullarında ders kitapları yeterli değildi. Özellikle Kazakistan'ın bu konudaki durumu kaygılandırıcı derecedeydi. 1933-1934 eğitim yılında basılması düşünülen 59 kitaptan sadece 32'si basılabiliyordu.⁴⁹ Bazı okullarda, örneğin Teknik Eğitim Öğretim Okulu'nda, "hükümet tarafından yararlanılması kesin olarak yasaklanan eserler" olarak belirlenen kitaplar,⁵⁰ öğretmenler tarafından okutuluyordu.

⁴⁷Tahir, “Türkistan'da Birinci Beş Yıllık Yekûn: Maarif”, s. 16-17.

⁴⁸Okul inşa etme planı 1931 yılında %41,6, 1932 yılında %20,4, 1933 yılında %24'ü uygulanabiliyordu. 1934 yılında kurulmakta olan okul binalarının çoğu 1930, 1929 hatta 1928 yıllarında inşa edilmeye başlanmıştı. Son 14 yıl içinde Kazakistan'daki şehirlerde hiç okul binası yapılmamıştı; sadece Çimkent'te 7 yıllık okul binası onarılabiliyordu. Bkz. “Türkistan Haberleri: “Kazakistan'da Mekteb Binaları”, *Yaş Türkistan*, c. VI/sy. 68, (1935), s. 40.

⁴⁹Bunun da sadece 6'sı eğitim yılı başında hazır. Belirlenen 241.990 ciltten ise sadece 59.600 cilt çıkarılabiliyordu. Kazakistan Neşriyat İdaresi'nin, eğitim yılına hazırlanması gereken kitaplardan ancak dördte birini dağıtması sorunun büyümesine neden oluyordu. Eğitim bakımından köy öğretmenleri ile çiftçiler arasında fark çok azdı. Öğretmenler, bir iki yıl eğitim aldıktan sonra öğretmenlik yapabiliyorlardı. Öğretmenler maaşlarını doğru düzgün alamıyorlardı. Bkz. [İsimsiz], “1933/34 nci Oku Yılı Kalay Ötkezildi?”, *Yaş Türkistan*, c. V/sy. 58, (1934), s. 39-40.

⁵⁰ Münnevver Kârî (Münnevver Kârî Abdürreşithanov 1878-1931), Çolpan (Abdülhamid Süleyman Çolpan 1898-1938) gibi Türkistanlı aydınların *Dil Dersleri*, *Dil Kaideleri*, *Edebiyat ve Sosyalizm Yolunda* adlı eserleri. Bkz. Henze, Poul. “İç Asya'da Siyaset ve Yazı”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sy. 9-10,

Bu durum karşısında bazı yerel gazeteler Batu, Mennan Ramiz ve Altay gibi milliyetçi Türkistanlıların devrim karşıtı eserlerinin dağıtılarak öğrencilerin zehirlenmekte olduklarına yönelik haberlere yer verirken, milliyetçi öğretmenlerin şirk içinde oldukları veya gerici bilgiler verdikleri ileri sürülerek cezalandırılmalarına sebep oluyordu.

Stalin ve Molotov⁵¹ imzasıyla eğitim alanına Ağustos 1935’te yeni bir düzenleme getirildi. Bu düzenleme ile her şeyden önce Sovyet okullarında nizam, talim ve terbiye (disiplin) temin edilmeye çalışıldı. Bu düzenlemedeki kararda; okullarda anlatılacak dersler ve bu derslerde verilecek bilgiler genel ve kat’i bir şekilde plana göre uygulanacaktı. Tüm Sovyet okullarında aynı derslerin okutulacağı, ders saatinin 45 dakika olacağı, tatil zamanlarının da aynı sürelerde olacağı belirtiliyordu.⁵² Mezkûr düzenlemede öğrencilerin disiplini, öğretmenlere ve büyüklerine karşı uyması gereken nezaket kuralları da yer alıyordu.

1935-1936 eğitim yılında Kazak okulunda Rus dili derslerine yönelik olarak; Rus dili dersinin 3. sınıftan başlayarak 10. sınıfa kadar, şehirlerdeki okullarda haftada 24 saat, köy okullarında haftada 34 saat okutulacağı kararlaştırılmıştı. Kazakistan’da azınlık milletler (Özbek, Kırgız gibi farklı Türk boyları) okullarındaki programlarda Rus dili dersi Kazak okullarındaki gibi olacaktı. Buna karşılık Rus çocukların gittiği okullarda ise Kazak dili dersine 5. sınıftan itibaren başlanarak haftada 6 saat okutulacaktı.⁵³ Yani; Türkistanlı çocuk 3. sınıftan başlayarak 10. sınıfa kadar haftada 24-34 saat Rus dili dersi okumaya mecbur bırakılırken, yabancı olan Rus köylü çocukları 5. sınıfta, yani ilkokul bittiğinde haftada 6 saat Kazak dili okuyacaktı. Rus okullarında, ilkokul bittiğinde sadece haftada 6 saat okutulan ana dil meselesi, Sovyet hükümetinin yerli halk okullarını Ruslaştırma yolunda kullandığı bir perde idi. Bu bağlamda, Sovyet okullarının Çarlık Rusyası döneminde misyonerler tarafından kurulan Tuzemnaya Şkola’nın bir benzeri olduğunu söylemek mümkündür. Türkistan’daki eğitim politikasına yönelik yabancı basında yer alan haberler de Sovyet hükümetinin Türkistan’da tatbik ettiği eğitim politikası

(1985), s. 84. ; Yaş Türkistanlı, “Türkistan Mekteblerinde”, *Yaş Türkistan*, c. VI/sy. 62, (1935), s. 20-21.

⁵¹ Vyacheslav Mikhailovich Molotov (1890-1986): Sovyet diplomatı.

⁵² Taşbalta, “Maarif Cebhesinde”, *Yaş Türkistan*, c. VI/sy. 71, (1935), s. 38-42. ; Taşbalta, “Oku Yılı Kalay Başlandı?”, *Yaş Türkistan*, c. IX/sy. 109, (1938), s. 23-27. ; [İsimsiz], “Maarif Cephesinde”, *Yaş Türkistan*, c. IX/sy. 108, (1938), s. 19-25.

⁵³ Kazakistan’da, Kırgız, Özbek, Türkmen Karakalpak gibi tüm Türk boylarının hepsi “azınlık millet” olarak tanımlanıyordu. Diğer cumhuriyetlerde de durum aynıydı. Ancak Rus okulları her yerde yerli okullarla aynı muameleye tabi oluyordu. Bkz. [İsimsiz], “Ruslaştırma Siyaseti Küçeymekte”, *Yaş Türkistan*, c. VII/sy. 74, (1936), s. 10.

hakkında bilgi vermektedir.⁵⁴ Alman bir muhabir, Buhara’da XV. yüzyıldan kalma haşmetli bir medresenin duvarlarında “İlim Yolunda Herşey Vacibdir” yazdığını, Bolşeviklerin bu köyleri cehaletten kurtaranların kendilerinin oldukları yönündeki iddialarının yanlış olduğunu, ayrıca şehirlerdeki okulların %50’sini Sovyet okullarının oluşturduğunu, okul çağına gelen çocukların ortalama %35’inin bu okullarda okuduğunu, mescitlerin kulüp ve çayhanelere dönüştürülerek, mihraplarında Lenin’in resimlerinin asıldığını, Taşkent’in Eski şehir kısmında tarihî bir mescidin avlusuna Lenin’in heykelinin dikildiğini yazıyordu.⁵⁵

1936 yılının başında getirilen yeni bir düzenleme ile Sovyet Birliği’nin tamamındaki okullarda aynı üniformanın giyilmesine karar verildi.⁵⁶ Bu yeni düzenleme ile bir taraftan Sovyet okullarında, bir okul için en gerekli olan unsurların yokluğu, diğer yandan Moskova hükümetinin eğitim çalışmalarını belli bir yöne sürüklemekte olduğu çok net anlaşılıyordu. Türkistan okullarında “tek tip ders”, “tek tip program” “tek tip üniforma” gibi uygulamalar ile bir yandan maneviyat bitirilmek istenirken diğer

⁵⁴ Bir süre Taşkent’te bulunmuş Güney Almanya’nın önemli gazetelerinden biri olan *Köhnische Zeitung*’de bu konu ile ilgili makaleleri olan muhabirin 30.VII.1930 tarihli makalesinden aktarılıyor. Bkz. M. “Bir İnturistniñ Türkistan Tesirati”, *Yaş Türkistan*, c. IV/sy. 44, (1933), s. 27-30.

⁵⁵ Muhabir, Türkistan’da bazı okulları gözlemliyor. Türkistan’daki okullarda yeterli sayıda öğretmen olmadığını, Bolşeviklerin öğretmen yetiştirmede çok zayıf olduklarını, çünkü gerçek pedagoğlardan çok komünizm propagandası yapan propagandacılar yetiştirmeye önem verdiklerini bildiriyor. Ayrıca muhabir, bir eğitim çalışanı ile arasında geçen diyalog oldukça dikkat çekici. Kendisinin, eğitim çalışanına: “Bugünkü Türkiye, Sovyet Hükümeti’nin dostu ve Mustafa Kemal ise kendi halkını hem yabancılardan hem içerideki gericilerden kurtaran gerçek inkılapçıdır, niçin siz pedagoğlar yetiştirmek için gençlerinizi Türkiye’ye göndermiyorsunuz?” şeklinde soru soruyor. Karşılığında ise; Mustafa Kemal’in, komünistler tarafından gerçek bir devrimci olarak görülmediğini, Mustafa Kemal’in nasyonal bir millî ıslahatçı olduğunu, mevcut dönem Türkiye’inde burjuva ideolojisinin hâkim olduğunu, Türkiye’ye gençlerini gönderirlerse millî meselede burjuvalık temelinde aşılacaklarını, kendilerinin milliyetçi veya millî zihniyete sahip olmadıklarını, inkılapçılar ve dünya proleter inkılabı için mücadele etmeye hazırlandıklarını, Mustafa Kemal Türkiye’si dış siyasette Sovyetler Birliği’nin dostu ise de Kemalizm’in, millî inkılabın esası olarak kendilerine karşı inkılapçılardan daha çok düşman olduğunu, çünkü Kemalizm’in inkılapçılığının, sadece dış görünüşte inkılapçı olup gerçekte karşı inkılapçı olduğunu, kendilerinin ise şekilce millî, manaca sosyalist bir rejim yaratacaklarını, bu açıdan Kemalizm’in kendileri için sadece makbul olmayan değil, düşman olduğunu, cevabını aldığını anlatıyor. Bkz. Yaş Türkistanlı, “Alman Muharirleri’niñ Türkistan Tesirati”, *Yaş Türkistan*, c. I/sy. 9-10, (1930), s. 15-21. ; M., a.g.m., s. 29.

⁵⁶ Her öğrencinin kolunda, öğrenci olduğuna dair bir sembol bulunacaktı. Ayrıca, tüm okul vesikaları; orak - çekiç gibi sembollerin de bulunması kararı alınmıştı. Bkz. Taşbalta, “Maarif Cebhesinde”, *Yaş Türkistan*, c. VI/sy. 71, (1935), s. 39.

yandan “şekil olarak millî, içerik olarak proleter” ülküsü ile dış görünüşteki gayri Rusluk da bitirilmiş oluyordu.

Sonuç

Sovyet sistemi, Ruslaştırmanın, ancak kültürel mirasın ortadan kaldırılması ile gerçekleştirilebileceğine inandı ve bunu da ancak eğitimle gerçekleştirebilirdi. Unutmamak gerekir ki Sovyet okullarında genellikle “şekil itibarı ile millî, içerik olarak proleter” bir eğitim politikası yürütülmekteydi. Sovyet Rusya’da “proleterce” denen ifadenin altında “Rus kültürü” “Ruşçuluk” ideolojisi yatıyordu. Bir halkın ruhundan kaynaklanmayan, yaşam ihtiyaçlarını karşılayamayan bir kurum, o halkın sosyal gelişiminde hiçbir şekilde müspet iş göremezdi.

Sovyet sisteminde halklara, millî kültürlerini, ancak sosyalist bir içerik taşımak şartıyla koruma ve yaşama imkânı tanınmıştır. Ekim İhtilali ile birlikte etnik ve idari alandaki bölünmelerle ortaya çıkarılan ulusal kimlik, gerçek bir kültürün canlandırılması ya da desteklenmesi üzerine değil, zayıf bir içeriğin üzerine kurulmuştur. Gerçek içerik, Sovyet kültürü idi. Ulusal kültürün, kültürel talepleri karşılayamaması gerekiyordu. Bunun için eğitim sisteminde merkezîyetçilik esas alınmıştır. Zira toplumun homojenleştirilmesi gerekiyordu ve ana eksen, her yerde zorunlu eğitim olmuştur. Eğitimde sanayinin pratik ihtiyaçları öne çıkarılarak teknik ve mesleki okullara dönük bir politika benimsenmiştir.

Öğretmenlerinin eğitim seviyesi yetersiz, birçok yerde ilkokulu bile bulunmayan, var olan pek çok okulda da öğretmen eksikliğinden dolayı eğitim verilemeyen Kazakistan’da, 1917 Ekim İhtilali sonrası 15 yıl içinde, Sovyet resmî rakamlarına göre halkın eğitim oranının %0,7’den %43,3’e nasıl yükseldiği önemli ama şüpheyle yaklaşılması gereken bir konudur.

Rusya’nın hangi yönetimle olursa olsun Türkistan’ın maddi ve manevi tekâmülünü hiçbir şekilde istememesi, Kazakistan özelinde tüm Türkistan halkını Sovyet idaresine güvenemeyecek duruma getirmiştir. En büyük sınavını kendi kuruluşlarını oluşturarak vereceğine inanan Türkistanlılar, şekil ve mana itibarı ile millî bir eğitim sistemi ve millî bir siyaset için mücadele etmeleri gerektiğine inandılar. Zira ülkesinde millî proleterleri olmayan Türkistanlılara Moskova’nın proleter eğitimi yabancı kaldı. Türkistan’daki eğitimin millî bir kimlik kazanabilmesi için birliğin dağılmasına kadar mücadelelerini sürdürdüler. Gerek Çarlık Rusyası gerek Sovyet Rusya döneminde uygulanan baskıcı politikalar ile her ne kadar millî eğitim itibarsızlaştırılmak istenmişse de bugün Kazakistan Cumhuriyeti’nde başlayan manevi uyanış hareketi ile eskinin onarılması çabaları sadece Kazakistan Cumhuriyeti için değil tüm Türk Dünyası açısından umut verici niteliktedir.

Kaynakça

Araştırma Eserler

- BENNIGSEN, Alexandre ve LEMERCIER Quelquejay, *Les mouvements nationaux chez les Musulmans de Russie*, Mouton, Paris 1960.
- HENZE, Poul. "İç Asya'da Siyaset ve Yazı", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sy. 9-10, (1985), s. 80-89.
- KOTYUKOVA, T. V. "Podgotovka i Vibori v Gosudarstvenuyu Dumu v Turkestanê", *Rossiya i Sovremennyy Mir: Problemy Politiceskayo Rozvitiya*, sy. 205, s. 27-32.
- KÖSEOĞLU, Tülay. "Sovyetlerin Türkistan'ı Dönüştürme Politikasına Muhalefet", *Yaş Türkistan Dergisi (1929-1939)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.
- POJIGAYLO, P. A. "P.A. Stolpin. Grani Talanta Politika", *Rossiyskaya Politiceskaya Ensiklopediya*, ROSSPÖN 2006.
- ROY, Oliver. *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*, çev. Mehmet Morali, Metis Yayınları, İstanbul 2000.
- SEREBRENNIKOV, Aleksandr, ve SIDOROVNIN, Gennady. *Stolpin, Jizn i Smert (Stolpin, Hayatı ve Ölümü)*, Privojskoe Knijnoe İzdatelstvo, Saratov 1991.
- SWIETOCHOWSKI, Tadeusz. *Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycanı 1905-1920*, çev. Nuray Mert, Bağlam Yayınları, İstanbul 1988.
- TÂCİ, Abdüley. *Medeni Kuruluş Meseleleri*, Semerkant 1928.
- VARONITSIN, S. "Sovyet Türkistan'ında Okul ve Bilim", *Dergi*, sy. 57, (1969), s. 64-73.

Makaleler ve Bildiriler

- ABDULVAHAB, "Maarif Mektebi", *Yaş Türkistan*, c. VIII/sy. 90, (1937), s. 5-9.
- _____. "Türkistan'da 1937-38 Oku Yılı Kandı Ötkezile Yatır?", *Yaş Türkistan*, c. IX/sy. 103, (1938), s. 17-24.
- _____. "Maarif Cebhesinde", *Yaş Türkistan*, c. X/sy. 114, (1939), s. 22-26.
- İŞİMSİZ, "Kırgızistan'da", *Yaş Türkistan*, c. I/sy. 2, (1930), s. 40.
- _____. "Kazakistan'da Mekteb İşleri", *Yaş Türkistan*, c. I/sy. 7-8, (1930), s. 56.
- _____. "Taşkend Mektepleri'niñ Tazelik ve Sihhi Vaziyetleri", *Yaş Türkistan*, c. II/sy. 22, (1931), s. 43-44.
- _____. "Maarif Cebhesinde", *Yaş Türkistan*, c. III/sy. 26, (1932), s. 35.
- _____. "Türkistan İkinci Beş Yıllık Plan Aldında", *Yaş Türkistan*, c. IV/sy. 43, (1933), s. 2-9.
- _____. "Yüksek Ziraat Mektebni Bitirgenler", *Yaş Türkistan*, c. IV/sy. 46, (1933), s. 39.
- _____. "1933/34 nçi Oku Yılı Kalay Ötkezildi?", *Yaş Türkistan*, c. V/sy. 58, (1934), s. 39-40.
- _____. "Özbekistan'ını Moskva'da Kañça Talebesi Bar?", *Yaş Türkistan*, c. V/sy. 59, (1934), s. 40.
- _____. "Muallimlerniñ Bilimin Küterü Mühim Bir Vazife", *Yaş Türkistan*, c. VI/sy. 65, (1935), s. 38-39.
- _____. "Avul Mektepleri", *Yaş Türkistan*, c. VI/sy. 66, (1935), s. 38.
- _____. "Avul Mektebler Vaziyeti", *Yaş Türkistan*, c. V/sy. no. 70, (1935), s. 36-37.
- _____. "Ruslaştırma Siyaseti Küçeymekde", *Yaş Türkistan*, c. VII/sy. 74, (1936), s. 10.

- _____. “Âli Mekteplerde Yerli Kadrolar”, *Yaş Türkistan*, c. VII/sy. 83, (1936), s. 1.
- _____. “Maarif Mecmuası (Kadro Meselesi)”, *Yaş Türkistan*, c. VIII/sy. 91, (1937), s. 40-42.
- _____. “Maarif Cephesinde”, *Yaş Türkistan*, c. IX/sy. 108, (1938), s. 19-25.
- _____. “Kazak Pedagoji Enstitüniñ On Yıllığı”, *Yaş Türkistan*, c. X/sy. 111, (1939), s. 42.
- _____. “Sovyet Mekteplerinden Çıkıp Kitüçüler”, *Yaş Türkistan*, c. X/sy. 113, (1939), s. Dış Kapak.
- KANLIDERE, Ahmet. “Cedidcilik ve Dinî İslahçılık”, *İsmail Bey Gaspıralı ve Ziya Gökalp Sempozyumları: Bildiriler*, (2003), s. 92-96.
- KANLIDERE, Ahmet. “Sovyet ve Türk Tarih Yazıcılığında Rusya Müslümanlarının Düşünce Tarihi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 2/sy. 1, (2004), s. 149-150.
- KANLIDERE, Ahmet. “Türk Basınında Türkistanlı Ceditçilerin Kültürel Faaliyetleri (1910-1914)”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, c. I/sy. 2, (2014), s. 149-181.
- KEFELİ, Agnès Nilüfer. “Nikolay İlminskiy: Orta Volga Müslüman ve Türk Halkları Üzerindeki Siyaseti”, *Türkler*, c. 18, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 451-459.
- KOÇAR, Çağatay. “Türkistan’da Cedidcilik Devrindeki Bazı Neşriyat”, *Doğu Türkistanın Sesi*, c. 1/sy. 2, (1984), s. 101-105.
- M. “Bir İnturistniñ Türkistan Tesiratu”, *Yaş Türkistan*, c. IV/sy. 44, (1933), s. 27-30.
- OKTAY, “Türkistan’da Sevadsızlığı Bitirü İşleri Kaday Bar Yatır?”, *Yaş Türkistan*, c. IX/sy. 102, (1938), s. 22-28.
- OKTAY, A. “Türkistan’daki Maarif ve İrfan İşlerine Uzaktan Bir Bakış”, *Dergi*, c. II/sy. 17, (1959), s. 84-93.
- T. “Koşumça”, *Yaş Türkistan*, c. VII/sy. 75, (1936), s. 28.
- TAHİR, “Türkistan’da Birinci Beş Yıllık Yekûn: Maarif”, *Yaş Türkistan*, c. V/sy. 61, (1934), s. 9-17.
- TAŞBALTA, “Maarif Cebhesinde”, *Yaş Türkistan*, c. VI/sy. 71, (1935), s. 38-42.
- _____. “Maarif Cebhesinde”, *Yaş Türkistan*, c. IX/sy. 103, (1938), s. 12-17.
- _____. “Oku Yılı Kalay Başlandı?”, *Yaş Türkistan*, c. IX/sy. 109, (1938), s. 23-27.
- TİMUROĞLU, “Türkistan’da Mekteb Meselesi”, *Yaş Türkistan*, c. II/sy. 2, (1930), s. 22-23.
- TOKTAMIŞOĞLU, “Bolşevikçe Akartu”, *Yaş Türkistan*, c. II/sy. 23, (1931), s. 17-22.
- “Türkistan Haberleri: Kazakistan Mekteplerinde”, *Yaş Türkistan*, c. III/sy. 31, (1932), s. 35-36.
- “Türkistan Haberleri: “Maarif İşleri,” *Yaş Türkistan*, c. IV/sy. 37, (1932), s. 37-40.
- “Türkistan Haberleri: “3- Maarif”, *Yaş Türkistan*, c. IV/sy. 40, (1933), s. 38-41.
- “Türkistan Haberleri: “Maarif Cebhesinde I- Kazakistan’da Derslik Yok”, “III- Türkistan’da”, *Yaş Türkistan*, c. V/sy. 57, (1934), s. 41.
- “Türkistan Haberleri: “Kazakistan’da Mekteb Binaları”, *Yaş Türkistan*, c. VI/sy. 68, (1935), s. 40.
- “Türkistan Haberleri: “Özbekistan’da 10 Yıllık Mekteb ve Orta Mektebden Çıkan Talebe”, *Yaş Türkistan*, c. VII/sy. 83, (1936), s. 1.

YAŞ TÜRKİSTANLI, “Alman Muharirleri’niñ Türkistan Tesirâtı II”, *Yaş Türkistan*, c. I/sy. 2, (1930), s. 18-24.

_____. “Alman Muharirleri’niñ Türkistan Tesirâtı”, *Yaş Türkistan*, c. I/sy. 9-10, (1930), s. 15-21.

_____. “Sovyet Mektepleri ve Türkistan Yaşları”, *Yaş Türkistan*, c. I/sy. 25, (1931), s. 12-16.

_____. “Türkistan Mekteplerinde”, *Yaş Türkistan*, c. VI/sy. 62, (1935), s. 17-21.